

Trvale a obvykle bydlicí obyvatelstvo: praktické užití statistických dat

Populační velikost je stále jednou ze základních charakteristik vyjadřujících významnost sídla v hierarchii systému osídlení. Růst počtu obyvatel v sobě nese syntetickou informaci o „úspěšnosti“ konkrétního sídla, jeho atraktivitě pro investice i vyjádření rezidenčních preferencí obyvatelstva. Statisticky evidované údaje o počtu obyvatel jsou navíc podstatné při rozdělování financí do jednotlivých obecních rozpočtů. Článek pracuje s výsledky sčítání lidu 2011 a v návaznosti na některé příspěvky ročníku 22 pokračuje v seznamování čtenářů s nejrozsáhlejším zdrojem dat v Česku. Věnuje se porovnání údajů o trvale a obvykle bydlicích obyvatelích na úrovni obcí Česka a detailu obce Dolní Břežany v zázemí Prahy.

Mobilita a fluktuace v bydlení

Oproti minulosti, kdy možnosti stěhování a obecně mobility byly do značné míry omezeny, je dnes stále významnějším faktorem při sledování vývoje počtu obyvatel v podrobnosti obcí kvalita (validita) takových dat. Stále více se totiž rozcházejí počty obyvatel zjišťované na základě různých typů statistické evidence. Koncept trvalého bydliště je do značné míry překonaný jak ve výzkumných aktivitách, tak v praktickém využití. Důvodem je především rostoucí mobilita (migrační i každodenní pohyby) a s ní související nestabilita neboli fluktuace obyvatelstva (Bauman 2000, Urry 2007). Vázanost obyvatelstva k jednomu místu se snižuje a koncepty dojížděky založené na rutinních pohybech (např. každodenní pohyb za prací) je potřeba doplňovat alternativními metodami sledování. Zatímco období socialismu bylo charakteristické především vázaností obyvatelstva na specifická místa bydlení, práce i rekreace a pohyby mezi nimi (dojížděka mezi místem bydliště a pracoviště, víkendový únik na chaty a chalupy), dnes je tato vázanost na první a druhé bydlení výrazně proměněna. Mnohem obvyklejší je řada nových, flexibilních způsobů práce, služeb, bydlení i rekreace, pohyby jsou často nerutinní a nepravidelné. Je proto stále obtížnější najít například typické místo práce, nakupování a stále častěji i bydlení a rekreace. Dnes již není neobvyklé rozdílné bydliště členů jedné rodiny, sezonní bydlení na chalupě, dlouhodobější výjezdy

do zahraničí nebo několik rezidenčních míst závislých na osobních aktivitách a jejich lokacích.

Kromě prvního a druhého bydlení bychom tedy mohli v řadě případů objevit třetí a někdy i další bydlení, ale na druhé straně také narůstající počty obyvatel bez jasně specifikovatelného trvalého bydliště. Kromě lidí zcela bez domova se zvyšuje i podíl různých forem sezonního bydlení, kohabitací (společného bydlení), osob bydlicích v ubytovnách apod. Tyto změny zcela zásadním způsobem mění náhled na některé základní koncepty v sociální geografii, které se doposud opíraly právě o rutinní pohyby, zejména dojížděku (regionalizace, vymezení pracovních regionů, denní městský systém apod.). Mezi problematické stránky fungování lokálních komunit a obcí můžeme následně zařadit například otázky, ve které z obcí s obvyklým pobytem bychom měli být hlášeni, mít volební právo, platit daně a spolurozhodovat o místním dění. Významně se proměňují i metodické přístupy k těmto fluktučním procesům.

Obvyklé bydliště

Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011 nabízí zajímavou možnost odlišení tzv. obvyklého a trvalého bydliště. Místo obvyklého bydliště je v cenzu definováno jako místo, kde osoba obvykle tráví období svého každodenního odpočinku bez ohledu na dočasnou nepřítomnost z důvodu rekreace, návštěv,

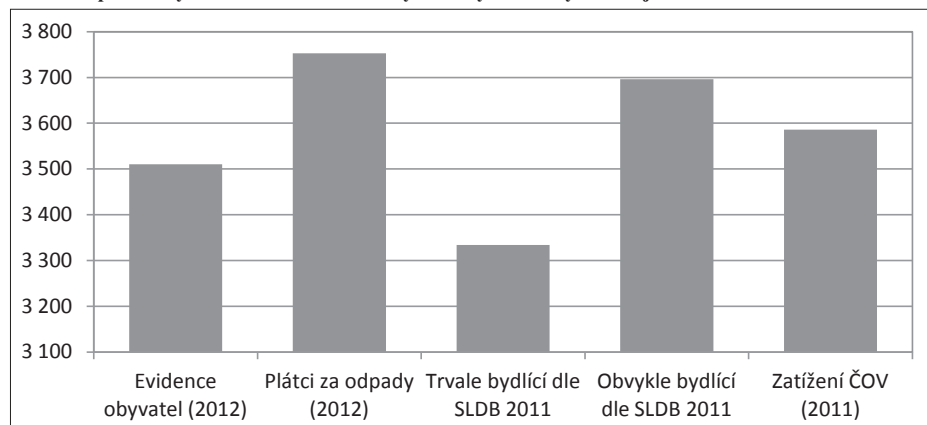
pracovních cest, pobytu ve zdravotnickém zařízení apod. a kde je členem konkrétní domácnosti. Přitom bylo rozhodující kritérium 12 měsíců pobytu na území Česka, případně i úmysl dlouhodobého pobytu (Základní výsledky 2012).

V mapě na 3. straně obálky jsou zobrazeny oblasti s největšími rozdíly mezi trvale hlášenou populací a obvykle bydlicím obyvatelstvem. Největší disproporce jsou zřetelné v územích s velkým počtem nových bytů, tedy především v suburbánních oblastech v zázemí velkých měst. Tabulka i mapa potvrzují, že hlášení k trvalému pobytu je skutečně závislé na gradientu město-suburbium-venkov. Největší rozdíl v počtu trvale bydlicího a obvykle bydlicího obyvatelstva vykazují území nejbližší městským sídlům (první a druhá suburbánní zóna). Je tedy zřejmé, že největší rozdíly nalezneme jednak v územích se slabým ekonomickým potenciálem, jednak v oblastech nové výstavby a pravděpodobně také v územích s rezidenční funkcí a větším podílem tzv. druhého bydlení. Specifický je například vysoký rozdíl v Krkonoších (Pec pod Sněžkou, Špindlerův Mlýn a okolí).

Faktické obyvatelstvo na mikroúrovni

Údaje o obvyklém obyvatelstvu jsme využili pro účely populační prognózy spádového území obce Dolní Břežany v rámci programu OMEGA Technologické agentury ČR. Ani údaje o obvyklém obyvatelstvu však nemusí souhlasit se skutečným neboli faktickým počtem bydlicích obyvatel, tj. lidmi, kteří v území opravdu bydlí bez ohledu na statistiku. S pomocí pěti různých zdrojů dat o počtu obyvatel v obci (viz graf) jsme se pokusili počet faktického obyvatelstva ve spádovém území obce Dolní Břežany odhadnout. Tradiční data o trvale bydlicích obyvatelích byla doplněna o počet obvykle bydlicích obyvatel (obojí ze SLDB 2011) a dále tři alternativní zdroje. Data o plátcích odpadu a údaje ze zatížení čistírny odpadních vod, získaná z evidence obce Dolní Břežany, jsou bližší obvykle bydlicí populaci obce. To potvrzuje oprávněnost využití nové metody ve sčítání lidu, kde se právě údaje o obvykle bydlicím obyvatelstvu přibližují skutečné populaci v území. Z detailní

Srovnání počtu obyvatel obce Dolní Břežany z různých datových zdrojů

Poznámka: Do evidence obyvatel a trvale bydlicího obyvatelstva podle SLDB 2011 jsou zařazeni obyvatelé s trvalým pobytem a cizinci s platným přechodným pobytem. Oba údaje vycházejí ze stejného zdroje, početní rozdíl je pravděpodobně dán rozdílným datem sběru dat.

V ZORNÉM POLI GEOGRAFŮ

analýzy následně vyplývá, že největší rozdíl mezi trvale bydlícím a faktickým obyvatelstvem je v územích s vysokým podílem nové výstavby a rovněž chat (Pospíšilová, Ouředníček, Křivka 2012).

V nově postavených oblastech je podle našeho dřívějšího odhadu možné předpokládat průměrný rozdíl mezi obyvateli s trvalým a skutečným pobytem zhruba 20–30 % (Macešková, Ouředníček 2008). Z dat ze sčítání lidu vychází 20% rozdíl mezi trvale a obvykle bydlícím obyvatelstvem. Rovněž v chatových oblastech, především těch, které se transformují na trvalé bydlení, lze podle našich prvotních analýz počítat s 25–30% rozdílem. Naopak v lokalitách s převažující původní zástavbou se i na mikroúrovni ukázal vyšší počet trvale bydlících obyvatel než obyvatel faktických.

Praktický význam sledování faktického obyvatelstva

Zvyšující se mobilita a fluktuace obyvatelstva klade nové požadavky na metody lokalizace téměř všech lidských aktivit. Reálnější statistické sledování může přispět ke spravedlivějšímu rozdělování prostředků do obecních rozpočtů právě na základě nových metod sledování pobytu lidí. Údaje jsou zcela nezbytné i pro určení budoucího vývoje počtu a struktury obyvatelstva v různých typech území (populační prognózy) a následně stanovení potřeb specifických skupin obyvatelstva v území. Kromě trvale bydlících osob evidovaných ve statistikách je potřeba co možná nejpresněji odhadnout i populaci vytvářející sociální prostředí konkrétních lokalit, tj. nejen osoby, které v lokalitě bydlí (trvale či fakticky), ale i uživatele, kteří také svými požadavky zatěžují obecní rozpočty. Zřejmě nejvíce sledovaným problémem jsou

Srovnání počtu obyvatel s trvalým a obvyklým pobytem podle zón v roce 2011

	Počet obyvatel s trvalým pobytem	Počet obyvatel s obvyklým pobytem	Počet obyvatel s obvyklým pobytem na 100 obyvatel s trvalým pobytem
Města nad 10 tis. obyvatel	5 469 513	5 462 326	99,9
Suburbánní zóna 1	155 340	167 927	108,1
Suburbánní zóna 2	276 547	284 712	103,0
Suburbánní zóna 3	1 193 140	1 186 597	99,5
Ostatní obce	3 396 069	3 334 998	98,2
CELKEM	10 490 609	10 436 560	99,5

Poznámka: Vymezení suburbánních zón je založeno na intenzitě vystěhování z jádrového města a počtu nově dokončených bytů v obci (více viz Ouředníček, Špačková, Novák 2013).

Zdroj: SLDB 2011

narůstající požadavky nových suburbanitů na umístění dětí do mateřských a základních škol. Věkově specifická migrace bude příčinou demografické vlny, která bude postupně se stárnutím přistěhované populace vytvářet tlak na další sociální a technickou infrastrukturu obcí.

Další možností hodnocení faktického obyvatelstva jsou například metody sledování denních rytmů nebo časoprostorových pohybů obyvatelstva s využitím dat operátorů mobilních telefonů (Pospíšilová, Ouředníček 2011, Novák, Novobilský 2013). Data o dojíždě ve sčítání lidu 2011 jsou zatížena relativně významnou chybou pramenící z vysokého podílu osob, které nevedly přesně odpovědi na otázku o místě pracoviště. Zároveň z důvodů uvedených výše nelze měnit denní cesty sledovat pouze okamžikovým šetřením v jednom časovém průřezu (rozhodněm okamžiku sčítání). Metody založené na přístupech časoprostorové geografie sledují denní cesty

v průběhu celého týdne a umožňují podchytit proměnlivost denní mobility včetně nerutinních, neobvyklých a ve sčítání obtížně zachytitelných pohybů.

Některé výsledky jsou zobrazeny především v mapách na portálu atlasobyvatelstva.cz a dále v odborných článcích členů výzkumného týmu URRIlab.

*Martin Ouředníček,
Lucie Pospíšilová,
Petra Špačková,
PřF UK v Praze
slamak@natur.cuni.cz*

Příspěvek vznikl za podpory projektu TD010049 „Prognóza demografického vývoje a jeho důsledků pro kvalitu života obyvatel v dynamicky se měnících obcích v zájmové části českých měst: aplikace v rozvoji a správě území“ v rámci programu OMEGA Technologické agentury ČR.

Permanent vs. Actual Residential Population: Statistical Evidence in Practice. This article discusses differences in statistical evidence regarding both the permanent and actual residential population of municipalities in Czechia, in the light of 2011 Population Census results. Discrepancies are most apparent in areas of new suburban housing developments. Determining accurate counts of the actual population is vital for financing and administering local governance.

LITERATURA A ZDROJE DAT:

- BAUMAN, Z. (2000): Liquid modernity. Cambridge: Polity Press.
- MACEŠKOVÁ, M., OUŘEDNÍČEK, M. (2008): Dopad suburbanizace na daňové příjmy obcí. *Obec a finance* 13, č. 1, s. 28–29.
- NOVÁK, J., NOVOBILSKÝ, J. (2013): Inovativní přístupy k zachycení přítomného obyvatelstva: data mobilních operátorů. *Urbanismus a územní rozvoj* 16, č. 3, s. 14–18.
- OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., NOVÁK, J. eds. (2013): *Sub Urbs: Krajina, sídla a lidé*. Academia, Praha.
- POSPÍŠILOVÁ, L., OUŘEDNÍČEK, M. (2011): Časoprostorové chování středoškolských studentů bydlících v zázemí Prahy. In: Galčanová, L., Vacková, B., Ferenčuhová, S. eds.: *Třetí město*. Pavel Mervart/Masarykova univerzita, Červený Kostelec/Brno, s. 99–132.
- POSPÍŠILOVÁ, L., OUŘEDNÍČEK, M., KŘIVKA, M. (2012): Faktické bydlící obyvatelstvo. Specializovaná mapa 1 : 23 tis. Univerzita Karlova v Praze. www.atlasobyvatelstva.cz.
- ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., RIŠKA, M. (2012): Vývoj počtu obyvatel a faktické obyvatelstvo. Specializovaná mapa 1 : 1 mil. Univerzita Karlova v Praze. www.atlasobyvatelstva.cz.

- URRY, J. (2007): *Mobilities*. Cambridge: Polity Press.
- Základní výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 2011 – Česká republika a kraje. Praha, Český statistický úřad.
- Atlas obyvatelstva (2013): Webový portál Atlas obyvatelstva. Univerzita Karlova v Praze. <http://www.atlasobyvatelstva.cz/suburbanizace>
- Evidence obyvatel MV ČR 2012 pro Dolní Břežany, Ministerstvo vnitra České republiky, Praha.
- Plátcí odpadů v Dolních Břežanech 2012, Dolní Břežany.
- Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Počet obyvatel pro obvykle bydlící obyvatelstvo po obcích. Praha, Český statistický úřad.
- Zatížení čistírny odpadních vod v Dolních Břežanech 2011, Dolní Břežany.

APLIKACE DO VÝUKY:

- Sledujte, kolik míst v průběhu týdne, měsíce nebo roku obýváte. Jaký máte k těmto místům vztah? Jak byste chtěli jejich prostředí ovlivňovat? Kterí lidé mohou rozhodovat o dění v obci? Jakým způsobem?
- Z mapy na 3. straně obálky (mapa je též uložena v Materiálech na www.geography.cz/geograficke-rozhledy/) určete, zda je ve vaší obci větší počet trvale nebo obvykle bydlících obyvatel. Diskutujte, jaký může mít tato disproporce dopad pro financování nebo správu vaší obce.